

SLÆGTSGÅRDEN VED JELSHØJ OG DENS OMGIVELSER

HOLME BJERGE

Dette og de to følgende afsnit er udarbejdet på grundlagt af fhv. Mejeribestyrer Peder Rasmussen Jensen Jelsbaks notater, også illustrationerne er tegnet af ham.

Holme Bjerge er navnet på et i istiden dannet morænelandskab, der mod øst begrænses af højdedragene ved Skåde. Stort set er der fem morænevolde, der kan lignedes ved fingrene på en venstrehånd, lagt med håndfladen i Skåde bakker.

Tommelen peger da mod Holme; pegefingern går over Bushøj (82 m, Brunknude (103 m) og Lerre (107 m); langemand går over Katterhøj (104 n), Tretorn (107 n), Rævehøj (121 m) Jelshøj (128m), Myreknold (117 m) og Tulshøj 112 m) pegende mod Østerby; guldbrand går tæt syd om Jelshøj hævende sig til kote 112 m og pegende mod Højballe; og endelig går Lillefingern over Søsterhøj (105 n) med fjernsynsmasten og Grevrehøj (86 m) i retning mod Hørret.

Markerne i Holme Bjerge har oprindeligt været udstykket som udmarker tit Holme by med skellene gående i omtrent nordlige sydlig retning - altså næsten på tværs af morænevoldene - mellem Nordre Bjergevei og sogneskillet langs Hørret mark i Mårslet Sogn.

JELSHØJ

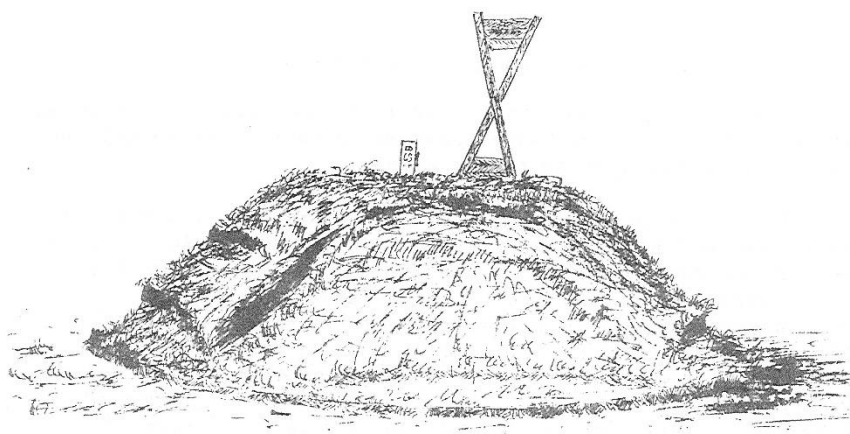
Jelshøi er ned sine 128 m det højeste punkt i Århuseggen. Højen er en bronzealderhøj formentlig indeholdende en urne med brændte ben hvorover der er opkastet håndsten. Den har aldrig været udgravet men der er gravet så meget i den at det vides, at den er stenfyldt.

Iflg. Håndbog over Danske Stednavne har højens oprindelige navn været Jarildshøj; og dette er gennem tiderne blevet til Jarlshøj, Jeilshøj og Jelshøj. Forstavelen kan føres tilbage til Jarl (Jeil) i betydningen høvding. Jelshøj var altså oprindeligt jarlens (høvdingens) høj.

Da den første fredningsdeklaration on højen blev udstedt i 1873, og den meterhøje generalstabssten blev opstillet,

kaldtes højen Jels-Baunehøj. Dette kan tyde på, at den har været benyttet som baunehøj, vel især ved det årlige Valborgblus, der på Århuseggen, Mols og Djursland blev afbrændt den sidste april om aftenen.

Tidligere havde der på højens top stået et timeglasformet generalstabsmærke. Dette må være blevet fjernet omkring 1873.

Jelshøj med skrammer, sten og timeglas

Hullerne efter mærkets pæle, der hurtigt omdannedes til små gryder, var yndede gemmesteder for gårdens børn, ned fri udsigt og vinden over hovedet.

I 1886-87 var der på højen etableret en vejstation for afgivelse af, høstvejmeldinger, idet der i en mast blev ophejst en, to eller tre kurve. Disse signaler, der stilledes hver dag kl. 19 efter et lignende signal ved Tranbjerg station, betød henholdsvis smukt, ustadigt og regn. Arrangementet var ikke populært, og det fik derfor ikke nogen lang levetid.

Da kong Frederik den Syvende og grevinde Danner i 1856 besøgte Jelshøj, blev der i sydvestsiden gravet en jordtrappe fra fod til top. Efterhånden blev denne trappe til en veritabel hulvej, slidt af mange besøgendes trin; vind og vejr besørgede resten. Ligeledes blæste jorden omkring generalstabsstenen bort, så der fremkom en ringgrøft.

Omkring højen blev de skarpe kanter efter plovfurer trådt ned af mennesker og dyr, hvorved kanten vandrede op ad højens sider, der derved i tidens løb fladedes mere og mere ud.

Ved Naturfredningsforeningens initiativ blev der sidst i 1940-erne foretaget en fredning af højen og 3-400 m² omkring dens fod. I forbindelse hermed blev alle højens skrammer udbedret, og den blev ført tilbage til sin oprindelige form. Tillige blev adgangen til den sikret ved færdselsret til vej.

Samtidigt blev en granbevoksning på Rævehøj hugget ned, således at udsigten fra Jelshøj til alle sider blev fri.

Den besværlige og ikke helt billige opretning af højen blev ordnet af Geodætisk institut.

En række forfattere og digtere m.fl. har omtalt og beskrevet Jelshøj, således Acton Friis i "De Jyders Land". Aage Marcus i "Det danske Land, Bakker og Udsigter" Frederik Nygaard i "Sjællandsdigter paa Jelshøj"; og fhv. borgmester Sv. Unmark Larsen i "Østjydske Hjemstavn".

Naturligvis er der knyttet sagn til Jelshøj, der iflg. et af disse skal have fået sit navn efter en gammel bonde, der hed Jel, og som boede derpå. Videre beretter sagnene både om gloende pæle, om nisser og om selveste trolden fra Jelshøj".

Denne sidste skulle i skikkelse af en rød tyr brydes med trolden fra Borurn Eshøj i skikkelse af en sort tyr. Trolden

fra Jelshøj sikrede sig hjælp fra den sagnomspundne Svend Felding, der skal have været vogterdreng ved Spejlsborg i nærheden af Åkjær i Hads herred og have gået post fra Århus til Horsens. Ham gav trolden tolv mands styrke ved tre gange at lade ham drikke af sit drikkehorn. Svend Felding drev der på den sorte tyr væk, så han blev sejrherre.

Han måtte ikke røbe, hvorfra han havde sine mange kræfter. gjorde han det, skulle han også have tolv mands føde. En ung pige fik dog listet sandheden ud af, ham, og hans davregryde til tolv skal have været at se på Åkjær.

Den nedenfor nævnte Kuk-Maren, der i midten af 1820-erne gravede sig et hus ind i sydsiden af højen, synes ikke at have været bange for det påståede troldtøj.

Mere tilforladelig er beretningen om, at tyske husarer en af de sidste dage af maj måned 1849 tog en civilperson fra

hvert bosted langs vejen fra Skåde til Jelshøj til fange. Fangerne blev ført til Horsens, hvor de kom i forhør hos den tyske general, der beskyldte dem for at have spioneret for danskerne. Dette benægtede de, hvorpå de fik lov at spadserer hjem igen.

General Rye lod dem derpå kalde til Århus for at høre, hvad tyskerne havde villet dem. Da de havde fortalt generalen det og tilføjet deres svar til tyskerne, gav Rye dem en opsang, fordi de ikke spionerede for den danske hær.

Nogen dansk spiontjeneste fandt imidlertid sted i ingenmandslandet mellem de danske og tyske linjer.

To mand fra egnen var dog ikke ned, hverken i Horsens eller i Århus. Den ene var Mikkel Andersen, som boede i et

Lille hus syd for Jelshøj. Da han så husarerne komme drivende ned hans naboer foran deres dragne sabler, sprang han hurtigt i hus, fik tøjet af og kom i seng. Tyskerne kom ind, trak dynen af ham og prikkede til ham, men han skreg: Das ist krank, das ist krank - Det må tyskerne have forstået, for de lod han ligge.

Den anden, der slap, var den daværende ejer af gården ved Jelshøj, Jens Larsen. Det skyldtes sikkert et tilfælde, for

idet tyskerne kom til hans gård, kom en nabo ud af porten. Ham tog de og drog til Horsens med ham.

Under den anden Verdenskrig 1940- 45 gravede de tyske besættelsestropper en del løbegrave nord for Jelshøj. Gravene var uden afstivninger, og sporene er fjernede.

Vest for Jelshøj anlagde de en vej op til Myrekold, som de gravede sig ned i, hvorefter de støbte tre bondefundamenter, ammunitions- og mandskabsrum. Den stedfundne udgravning er jævnet; men bakken har fået en "indadvendt" form, som den vil beholde til fjerne tider.

SLÆGTSGÅRDEN VED JELSHØJ

Som nævnt stammer Jelshøj fra bronzealderen. Men allerede tidligere har vore hedenske forfædre færdes på egnen. Der er gjort en del stenalderfund i form af kiler, flækker, slibe- og møllestene.

Møllebakken har i oldtiden været benyttet som urnebegravelsesplads. Ved senere grusgravning i bakkens sydlige del kom urnerne sejlene ned med det skridende grus, de fleste i stumper og stykker. Omkring 1880 så en meget smuk, forsiret, terrinformet, sort urne dagens lys. Desværre blev den erhvervet af en smart opkøber formedelst, en daler.

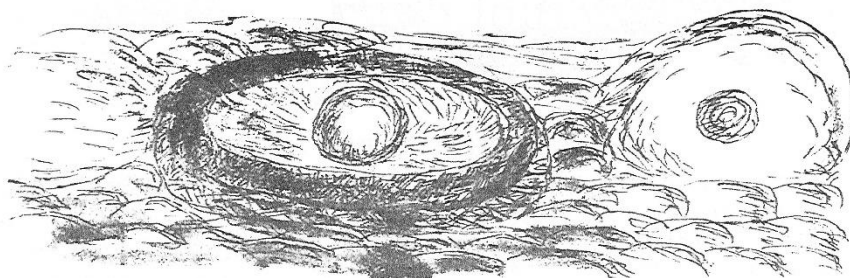
Det kan med sikkerhed fastslås, at der i jernalderen, nøjagtigere betegnet i det 2. - 3. århundrede e. Chr boede folk

umiddelbart, ved det sted, hvor slægtsgården nu ligger. I en halvbue tæt nord om gården er der fundet rester af større stenbelægninger, der i 1929 af, rigsantikvar, professor Johannes Brøndsted turde betegnes som rester af Jernalderboplader.

En del af disse stenbelægninger var i de forløbne år blevet ødelagt ved roekulegravning, idet de derved blotlagte sten var blevet fjernet.

Til bevis for professorens formodning taler tillige fundet af de slibestene, der nu er opstillet omkring træet på gårds-

pladsen. Denne opstilling af slibe- og kværnstene blev foretaget omkring 1879 af den daværende ejer af gården Jens Jensen Jelsbak. Adskillige andre jordfund er spredt ud over landet til veltalende interesserede. Sidst er en kværnsten, der i en årrække tjente som drikketrug, for høns, duer og andre fugle, havnet hos fhv. borgmester Unmack Larsen.

Kværnsten, malesten fra oldtiden

Den nuværende slægtsgårds tilblivelse kan føres tilbage til 1793, da selvejergårdmand Hans Poulsen i Holme udstykkede jorden som "Udmarks lod nr. 5 med Jelshøj", og solgte den til hus- og tømmermand Rasmus Johansen"

Denne byggede hus på grunden, men solgte allerede i 1794 hele herligheden til ungkarl Lars Jensen. Et minde om den første ejer og hans hustru Sofie Frederikke Madsen var, at i en ovnbjælke i bygningen var indhugget:

ANNO : R.J.S : S.F.M.S : 1793

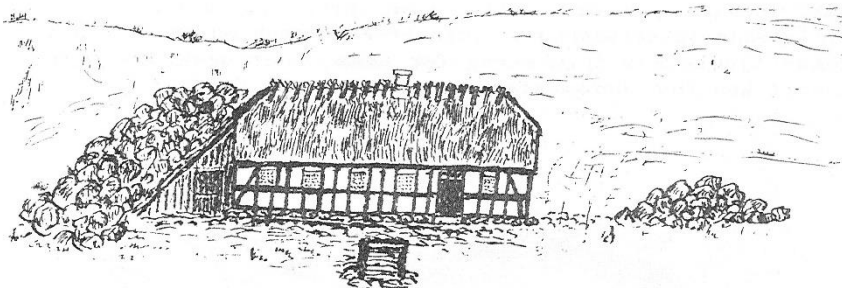
Lars Jensen var ældste søn på sin fødegård i Gunnestrup; men muligvis fordi hans yngre halvbroder Niels var halt, fraveg man den gamle regel om, at den ældste søn blev på gården, og Niels overtog senere denne, medens Lars altså måtte ud.

I 1794 overtog han da som nævnt den "lille gård", og den 29/4-1796 fik han skøde på ejendommen med påstående bygning. Købesummen var 650 rdl., arealet 114.555 al (godt 8 tdr. land), skyldsat til 1 td. og 1 alb. hartkorn"

Bygningen, der var på 6 fag, synes at have været lidt videre end almindeligt, og grunden dertil antages., at have

været, at det havde været tømmersmandens hensigt at ville drive krohold ved vejen fra Århus over Holme, Jelsbakken, Hørret og Mårslet mod Hads herred.

Imidlertid blev der udstykket 2 nye veje fra Århus mod Horsens og Odder, nemlig den nye Horsens landevej over Tranbjerg og Solbjerg og den nye Odder landevej over Skåde, Beder og Malling. Herned strandede kroplanerne, og stedet blev som nævnt solgt til Lars Jensen.

Gården i 1794; 6 fag uden et træ

Denne viedes den 19/8-1296 i Holme til Lisbeth Jensdatter, os sammen tog de nu fat på bedriften. De har uden tvivl haft nok at gøre på de bakkede, ret tunge jorder, sikkert uden læ i haven, og med en mængde sten i og oven på jorden.

Den oprindelige 6-fags bygning formodes at have været opført af bindingsværk, dog ned kampestensmur i nordsiden. Taget var stråtækt, og der var kun en skorsten som aftræk fra det åbne ildsted og den bag dette indrettede bageovn.

Der er sikkert straks efter Lars Jensens overtagelse af ejendommen blevet opført en vinkelbygning mod vest med plads til stald og lade. Et par fag er vel i 1830-erne bygget til mod øst, og en stald opført i nord. Endvidere blev der opført stengærder rundt om gården, heriblandt et mægtigt, tilplantet, dobbelt stendige mod vest.

Den 13/12-1834 afstod Lars Jensen formedelst 200 rdL. sedler stedet, der nu kaldtes "et bol" til hans søn Jens Larsen - Jelsbakslægtens stamfader - hvorefter han sammen med sin hustru flyttede ind i aftægtsboligen, der kort forinden var indrettet i en 2-fags udvidelse mod øst fra stuehuset.

Forinden overdragelsen formodes stuehuset at være blevet fornyet ned grundmur i syd- og kampestensmur i nordsiden. De brugelige nedbrydningsmaterialer er vel anvendt i en ny stald mod øst og udvidelse af lade mod vest.

Da Jens Larsen overtog sin fødegård ved Jelshøj, var stuehuset således indrettet: En lille forstue med cementgulv og

dør til dagligstuen; trægulve i to stuer, sovekammer og den ene opholdsstue; cementgulve i saltkammeret og baglokalet til aftægtsboligen; flisegulv i mælkekammeret; Jernstænger for salt- og mælkekammeret. En stor kakkellovn ned aftræksrør gennem køkkenet til skorstenen besørgede opvarmningen. Der var to koghuller i kakkellovnen, og ydermere havde aftægtsfolkene ret til at benytte fyrstedet i køkkenet. Køkkendøren førte ud til det fri, og den tjente som gennemgang fra døren i køkkenet til aftægtsboligen.

Samtidigt med, at Jens Larsen fik fødegården tilskødet, tilskødede hans svigerfar Jens Andersen, Mårslet, ham "loden.

Jordtilliggendet blev desuden udvidet ved tilkøb af tilgrænsende ejendomme, hvis påstående huse blev nedbrudt.

Det første, som faldt, var Kuk-Marens hus, der var indgravet i Jelshøjs sydside. Det havde kun bestået af en kampestensmuret sydside og et halvtag, men havde dog haft skorsten. Ejendommen blev overtaget i 1840, efter at "damen" havde boet der i 16 år. Hun flyttede over til Skåde bakker, og senere til Borum.

Kuk Marens hus 1840

Slægtsgårdens næste ejer var Jens Larsens søn Jens Jensen, der i 1903 fik kongelig bevilling til at føre slægtsnavnet

Jelsbak.

Han fik gården tilskødet de. 19.12-1872

I hans tid blev jordtilliggendet udvidet til. 19 ½ trd. land ved køb af R. Rasmussens ejendom på denne lå tillige

Mikkel Andersens hus under Rævehøj (et hyrehus).

Byggematerialerne fra de bedrevne bygninger på denne ejendom, samt formentlig en del træværk fra de i 1853 nedbrændte avlsbygninger til Vilhelmsborg blev anvendt ved istandsættelse og udvidelse af slægtsgårdens bygninger.

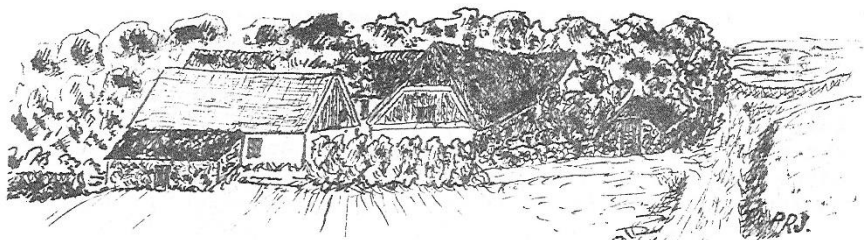
Resterne af R. Rasmussens hus blev således anvendt i ladens nordfag, som derved kom til at danne et fortræffeligt læ mod vestenvinden. Tillige blev opført et fag til vognport i syd. I havens nordre hjørne lå et nedgravet, stråtektet roehus, udført af stammer. Ved siden heraf fandtes postkassen og stenen, hvorfra børnene steg til hest.

I samarbejde med sin svoger Niels Sørensen opførte Jens Jelsbak i 1870-erne en spåntækt mølle, som var i brug i ca. 30 år og derpå blev nedbrudt.

Syd i ladelængen blev i 1907 opført 2 fag grundmur til nok en aftægtslejlighed.

De to foregående slægtled havde haft nok at gøre med at få den genstridige jord opdyrket, merglet og ryddet for sten; men efter sin soldater- og højskoletid tog Jens Jelsbak fat på roedyrkning, frøavl og dyrkning af havesager.

Jens Jensen Jelsbaks søn Karl Jensen Jelsbak forpagtede slægtsgården i 1907 og overtog den som ejer 1914. I 1907 flyttedes hestene over i ladebygningen, og en ny kostald opførtes i 1911.

Gården i 1889

I 1908 plantedes læbælter mod øst og vest, og i 1974 byggedes nyt stuehus, så gården blev firlænget.

I 1916 købtes Rasmus Møllers hus til nedbrydning, og de 2 tdr. land blev lagt til gården, der nu i 1960 er på 21 ½ tdr land.

Den 17.10-1946 afstod Karl Jensen Jelsbak gården til den nuværende ejer, hans søn Søren Jelsbak, den femte i dynastiet på slægtsgården ved Jelshøj.

HJEMMET I DEN GAMLE CÅRD

af Jens Jelsbak

Det var en stor lykke at vokse op i et hjem, hvor ikke blot far og mor var, men hvor der også var en bedstefar og bedstemor - og ydermere bedstefars gamle søster Mette, "faster" som vi alle kaldte hende.

De 3 gamle betød meget for os børn. Det talte til familien, at bedstefar havde været med i 1864, og i 1849 været spejder for Ryes folk.

Faster havde ca. 200 kr. i sølv; det var penge, hun havde gemt i årevis - og den fik vi drenge lov til at lege ned. For

en lille dreng var dette en ufattelig rigdom.

Til hjemnets liv hørte også fastrene og farbrødrene. Der var fest, når de kom hjem rundt omkring fra. Særlig spændende var det, når farbrødrene kom hjem i uniform under deres tjeneste i sikringsstyrken. Jeg ved knap, hvis beretninger fra soldatertjenesten, der bar prisen.

"Ny bedstefar" og "ny bedstemor" hørte også med. Det var jo mors forældre, og de var så meget yngre, derfor blev prædikatet "ny" hæftet på dem. Det var morsomt at høre "ny bedstefar" kalde "gammel bedstefar" for "morbror Jens". Hvor havde vi megen glæde af dem, det var et af de faste holdepunkter i vor tilværelse at komme ned til dem.

Det vigtigste var dog far og mor. Vor flittige, travle far, og vor milde, gode mor. Hvad vi er blevet, kan vi takke

dem for. Nu har vi kun far tilbage. Mor har vi stedt til hvile på kirkegården ved Frederikskirken. Hun lærte de "trange tider" at kende, men hun klagede aldrig, og hun fulgte far og os andre med sin kærlighed til det sidste.